

ISSN 1392-5369

Specialusis ugdymas. 2013. Nr. 2 (29), 47–54

Special Education. 2013. No. 2 (29), 47–54

NEĮGALIŲ ASMENŲ ĮTRAUKIMAS Į PROBLEMŲ SPRENDIMO PROCESĄ NVO VEIKLOSE

Liuda Radzevičienė, Adolfas Juodraitis

Šiaulių universitetas

P. Višinskio g. 25, LT-76351 Šiauliai

Irmina Beneševičiūtė

Šeduvos m. neįgaliųjų draugija

Vilniaus g. 6, LT-82225 Šeduva

Straipsnyje pateikiami neįgaliųjų dalyvavimo nevyriausybinių organizacijų veikloje (NVO) bruožai, įvertinant pačių neįgaliųjų įsitraukimą į problemų sprendimo procesus. Taikant kokybinio tyrimo metodus, atskleistas neįgaliųjų įtraukimo į sprendimų priėmimo procesą NVO veiklose aktyvinimo galimybių turinys ir negatyvūs veiksniai, lemiantys asmenų, turinčių negalę, ribotą dalyvavimą sprendimų priėmimo procese. Atskleisti ir įgalinantys NVO veiksniai, nukreipti į dialogo plėtotę, į(si)traukiant neįgaliuosius į problemų sprendimo procesą. Nustatyta, kad pačios NVO mažai turi galių neįgaliems nariams įtraukti į problemų sprendimo procesus dėl socialinę politiką formuojančių institucijų atstovų biurokratinio požiūrio ir negatyvių visuomenės nuostatų į NVO narius. Tuo tarpu įgalinantys NVO veiksniai, nukreipti į dialogo plėtotę, į(si)traukiant neįgaliuosius į problemų sprendimus, yra orientavimasis į paramą neįgaliam asmeniui ir atsakomybę už NVO veiklą.

Esminiai žodžiai: *NVO veikla, socialinis dalyvavimas, dialogas, į(si)traukimas į problemų sprendimo procesus, negalė.*

Įvadas

Lietuvoje NVO veikla pasižymi įvairumu (socialinių paslaugų teikimas, kultūrinė veikla, šviečiamoji veikla), todėl NVO tampa reikšminga organizacija neįgaliems asmenims socialiniame tinkle. Anot Šilinskytės (2013), nevyriausybinių organizacijų veikla (toliau – NVO) orientuota į visuomenės ar tikslinių socialinių grupių gerovės didinimą, sudaro galimybę patiems piliečiams, įsitraukiant į jų veiklą, tiesiogiai spręsti visuomenėje iškilusias problemas ir dalyvauti valstybės veikloje (Šilinskytė, 2013). Pripažįstama, kad svarbų vaidmenį atlieka ne tik valdžios institucijų atstovai, bet ir NVO, atstovaujančios neįgaliųjų interesams. Aktyvus NVO dalyvių gebėjimas kooperuotis, pagalba, dialogas, kaip įgalinimo prielaida, atsispindi šių komponentų sąveikoje: lygiavertiški santykiai, pačių dalyvių aktyvus dalyvavimas sprendžiant savo likimą, empatijos, kompetencijos ugdymas (Ruškus, 2008).

Šiandieninė Lietuvos situacija atskleidžia, jog galių nelygiavertiškumas nereflektuojamas nei neįgaliųjų, nei jų atstovų bendruomenėse, ir tai rodo, kad neįgaliųjų vaidmuo yra nepakankamas, įsitraukiant pastariesiems į sprendimų priėmimo

procesus, susijusius su jų pačių gyvenimu. Institucinės sistemos iki šiol laikosi nuostatos, kad neįgalūs asmenys tėra pajėgūs priimti tik nereikšmingus sprendimus (Ruškus, Mažeikis, 2007). Kiekvienas žmogus yra ne tik unikalus, bet ir sąlygiškai laisvas, todėl itin svarbu organizacijoms įtraukti žmones ne tik į veiklas, bet ir į sprendimų priėmimo procesą (Godvadas, 2008), taip siekiant ir paties įgalinimo. Donaldson (2004) pabrėžia, kad įgalinimas orientuotas į socialines veiklas, sprendimus, kurie gali vykti tik grupėje žmonių ir turėti siekių keisti kliūtis (pvz., visuomenės nuostatas į kitoniškumą), veikiančias grupės gyvenimus. Pasak Lunenburg (2010), svarbu kiekvienam asmeniui įsitraukti į problemų sprendimus, kai sprendžiant problemas norima pasiekti rezultatą. O priimti sprendimus – veiksminga, nes padeda siekti konkrečių organizacijos tikslų. Tačiau reikia pripažinti, jog neįgalieji neįtraukiami į problemų sprendimus dėl stigmatizacijos iš aplinkos. Stigma, susijusi su negale, tampa negatyvi asmenims visuomenėje. Neįgaliųjų asmenų dalyvavimas itin svarbus įsitraukiant į problemų sprendimus, siekiant pozityvių permainų neįgaliųjų gyvenimo kokybei, puoselėjant žmogiškuosius

santykius, žmonių orumą, kad jie optimaliai funkcionuotų visuomenėje (Amin, Naqshbandi, 2013).

Nepakanka tyrimų, atskleidžiančių negalę turinčių asmenų dalyvavimą NVO veiklose, kuriose yra priimami juos įgalinantys sprendimai, grindžiami subjektyvia jų patirtimi.

Daugelis tyrėjų (Šilinskytė, 2013; Kvieskienė, Kvieska, 2012; Žydžiūnaitė, Lepaitė, Cibulskas, Bubnys, 2012; Gerulaitis, Gudiniavičius, Jurevičienė, Radzevičienė, Baranauskienė, 2011; Radzevičienė, Gerulaitis, Gudiniavičius, Jurevičienė, Beneševičiūtė, 2010; Ruškus, 2008; Godvadas, 2008; Ruškus, Mažeikis, 2007) analizuoja neįgaliųjų socialinio dalyvavimo NVO veiklose problemas. Ši tema aptinkama ir užsienio mokslininkų (Amin, Naqshbandi, 2013; Sadan, 2004; Donaldson, 2004) darbuose ir tai įrodo, jog neįgaliųjų į(si)traukimas į sprendimo priėmimo procesus, kaip socialinio įgalinimo prielaida per NVO veiklas, iki šiol išlieka aktualia ir tyrinėtina mokslo problema.

Tai leidžia suformuluoti **probleminį tyrimo klausimą** – kas lemia neįgaliųjų į(si)traukimą į problemų sprendimo procesus NVO veiklose?

Tyrimo objektas – neįgaliųjų asmenų dalyvavimo nevyriausybinėse organizacijose veiklose bruožai.

Tyrimo tikslas – atskleisti negalę turinčių asmenų dalyvavimo NVO veiklose, priimant juos įgalinančius sprendimus, bruožus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Remiantis mokslo studijų analize, identifikuoti veiksnius, aktyvinančius neįgaliųjų dalyvavimą NVO veiklose.
2. Atskleisti NVO veiklose dalyvaujančių asmenų įsitraukimo į problemų sprendimą skatinančius ir ribojančius veiksnius.

Tyrimo metodai

Mokslinės literatūros analizė; kokybinis tyrimas, empirinius duomenis renkant atviro interviu metodu; kokybinio tyrimo duomenys apdorojami *turinio analizės* metodu: buvo išskiriami esminiai prasminiai vienetai, kurie susiję su tiriamu reiškiniu, pagal prasmes reitinguojami ir skaičiuojami pagal teiginių vartojimo dažnį (Gailienė, 2007).

Tyrimo dalyviai

Tai Radviliškio, Šeduvos, Panevėžio, Šiaulių ir kt. miestuose bei rajonuose įsikūrusių neįgaliųjų nevyriausybinių organizacijų nariai, aktyviai dalyvaujantys NVO veiklose (N = 16: 3 vyrai, 13 moterų). Jų amžius nuo 25 iki 70 metų.

Tyrimo metodologinis pagrindimas

Neįgaliųjų NVO yra reikšminga institucija, siekiant žmogaus tiesioginio dalyvavimo socialiniame, tenkinant jų poreikius, išreiškiant savo, kaip piliečių grupės, interesus. Tiesioginis dalyvavimas priimant sprendimus lemia piliečių teisę naudotis lygiomis galimybėmis santykiuose su administracinės valdžios struktūromis, galimybę užtikrinti mažumos interesų gynimą, piliečių poreikius, lūkesčius, reikalavimus (Bučinskas, Raipa, 2001). Tačiau šiandieninė situacija rodo, kad valdžios institucijos dažai nėra suinteresuotos bendradarbiauti su NVO (Kvieskienė, Kvieska, 2012). Piliečių dalyvavimą priimant sprendimus dažnai komplikuoja biurokratiniai mechanizmai. Tai parodo, jog interesų grupių dalyvavimas sprendimų priėmimo procese yra nepageidaujamas reiškinys (Masiulis, 2006). Tai liečia ir neįgaliųjų dalyvavimą priimant įvairius, jų gyvenimą liečiančius, sprendimus. Dėl žemesnės socialinės-ekonominės situacijos neįgaliesiems stinga įtakos bei galios (Sutton, 1999). Galios, kaip teigia Mažeikis (2012), susijusios su socialiniais, kultūriniais, ekonominiais, komunikacijos veiksniais, todėl tikėtina, kad neįgalieji dažniau nei kitos visuomenės grupės susiduria su galių stoka, įsitraukiant į problemų sprendimo procesus. Galių stoka dažniausiai pasižymi, anot Žydžiūnaitės (2002), neigiamomis konotacijomis, kada vienas asmuo apriboja kito asmens veiksmų laisvę, tačiau kita vertus, galia gali būti susijusi su asmens statusu ir būti paplitusi organizaciniame hierarchijoje iš viršaus į apačią. Tikėtina, kad, apribojant neįgaliųjų dalyvavimą problemų sprendimo priėmimo procese, parodoma kitų galia prieš neįgalios asmenis. Negatyvūs aplinkos veiksniai, lemiantys asmenų, turinčių negalę, ribotą dalyvavimą (Berger, 2005; Kreisberg, 1992), rodo prieš juos naudojamą galią, kuri apibrėžiama kaip dominavimo santykio galia, kai sprendimai yra kontroliuojami iš viršaus, neleidžiama kitiems turėti galių.

Akcentuotina (Ruškus ir kt., 2007), kad neįgalieji patiria daug negatyvių dalykų, kaip prievarta, jėga, diskriminacija, neskatinamos ini-

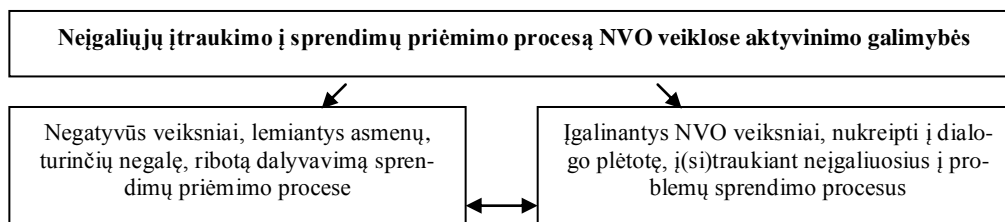
ciatyvos patiems neįgaliesiems dalyvauti sprendimuose bei juos priimti. Dėl galių ir jautrumo stokos ir negatyvių visuomenės nuostatų neįgaliųjų atžvilgiu pastebima ir pačių neįgaliųjų motyvacijos stoka bei atsiribojimas nuo įvairių veiklų. Viena vertus, neįgaliųjų atsiribojimas nuo veiklos parodo dialogo stoką, neskatinamas neįgaliųjų dalyvavimas, įsitraukiant į problemų sprendimus, dėl ko kyla konfliktai. Kita vertus, konfliktai būna latentiški, nėra abipusio supratimo ir dažniausiai kaltas lieka pats neįgalus asmuo. Tai patvirtina atlikti tyrimai (Ruškus ir kt., 2007), toks interesų konfliktas yra labiau latentinis, neišreikštas, neinstitutionalizuotas. Tai traktuojama kaip esminė interesų derinimo bei kooperacijos problema, tačiau nurodoma ir kaip būtina sąlyga išeiti iš imitacinės, iliuzinės, mažai pragmatinės, nesuderintų iniciatyvų ir aktyvumo situacijos (Ruškus ir kt., 2007).

Konfliktų latentškumas parodo, jog subjektyvus neįgaliųjų balsas lieka negirdimas. Tačiau, kaip pastebi Mažeikis (2006), viešieji konfliktai, ekonominiai procesai, socialinės struktūros ir lemia garbingumo, orumo, narsumo egzistencinį turinį. Aktyvus neįgaliųjų dalyvavimas – tai kelias link įtraukties dalyvauti savo pačių problemų sprendimo priėmimo procese.

Kooperuodamiesi NVO veiklose ir aktyviai įsitraukdami į problemų sprendimo procesą, neįgalieji įgauna daugiau galių. Anot Radzevičienės, Gerulaičio ir kt. (2010), neįgaliųjų gebėjimą kooperotis lemia motyvai, skatinantys narius bendrai veiklai, o kartu ir dialogo plėtotei. Dialogas tarp narių, tarp įvairių institucijų padeda atskleisti ne tik neįgaliųjų poreikius, esamas problemas, bet ir jas spręsti, suteikti pagalbą, atstovauti neįgaliam asmeniui. Įsiklausymas tarpusavio

sąveikoje verčia priimti pasaulio kitoniškumą, jį pažinti, o kartu ir keistis, kuriant žmogiškuosius ryšius, abipusę pagarbą ir įgalinimą (Kiaunytė, Puidokienė, 2011). Pasak Rappaport (1987), įgalinimą reikėtų apibūdinti kaip galimybę žmonėms patiems kontroliuoti savo gyvenimą, patiems savarankiškai priimti sprendimus bei darant įtaką savo gyvenimui. Įgalinimas savarankiškai priimti sprendimus – tai perėjimo procesas iš bejėgiškumo būsenos į santykinę savo gyvenimo, likimo ir aplinkos valdymo būseną (Sadan, 2004). Nevyriausybines organizacijos viena iš institucijų, kurioje neįgalieji gali efektyviausiai pajusti savo galią, priimant sprendimus, planuojant organizacijos veiklas, kuriomis užtikrinamas aktualių problemų sprendimas, bendruomeniškumas, solidarumo plėtojimas. Tokiu būdu užtikrinamas ir organizacijos savarankiškumas bei platesnis visų organizacijos narių dalyvavimas priimant sprendimus (Godvadas, 2008). Neįgalus asmuo nėra vien ėmėjas, jis yra ir naujų veiklų kūrėjas. Žydžiūnaitė, Lepaitė, Cibulskas, Bubnys (2012) teigia, kad NVO dominuoja komandinis darbas, diskutuojama, įsiklausoma, taip kuriami bei plėtojami socialiniai ryšiai ir sudaromos galimybės naujoms veikloms, kūrybos raiškai ir realiems pokyčiams. Kartu orientuojamasi ir į savęs įgalinimą veiklai, poveikį kitiems.

Remiantis mokslinės literatūros analize (Sadan, 2004; Kiaunytė, Puidokienė, 2011; Godvadas, 2008), buvo sudarytas teorinis neįgaliųjų asmenų dalyvavimo nevyriausybinių organizacijų veiklose, įsitraukiant neįgaliesiems į problemų sprendimo procesus, aktyvinimo modelis (žr. pav.).



Pav. Neįgaliųjų asmenų dalyvavimo nevyriausybinių organizacijų veiklose aktyvinimo modelis

Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

Šio tyrimo apklausoje dalyvavo Panevėžio, Radviliškio, Šiaulių miestų ir rajono 16 NVO narių, turinčių ribotą darbingumą, kurie nuo pat

įkūrimo ar ilgą laiką aktyviai dalyvauja NVO veiklose.

Atliktas kokybinis tyrimas naudojant pusiau struktūruotą interviu metodą. Kokybiniame tyrime remiamasi žiniomis, kurioms aktuali indi-

vidų kompleksinė patirties prasmė, siekianti vystyti teoriją bei dalyvio perspektyvą, tai orientuojamasi į kaitą, sprendimus, problemų sprendimą, politiką, bendradarbiavimą. Kokybinė tyrimo metodologija įgalina nuosekliai plėsti žinias apie situaciją, siekiant apibūdinti socialinę realybę (Žydzūnaitė, 2007). Pasirinktas kokybinis tyrimas, nes norima išsamiai atskleisti neįgalių asmenų įsitraukimą į problemų sprendimo procesus, remiantis pačių neįgaliųjų subjektyvia patirtimi.

Tyrimu siekta atskleisti neįgalių NVO narių įgalinimo prielaidas per pastarųjų dalyvavimą NVO veiklose, buvo organizuoti individualūs pokalbiai su respondentais, kurių metu gauti 179 teiginiai. Apdorojant tyrimo duomenis, buvo išskirtos veiksniai, skatinančių ir ribojančių neįga-

liųjų įtraukimą į sprendimų priėmimo NVO veiklose procesus, grupės. Pagrindinis kokybinio tyrimo atrankos dalyvių kriterijus – praktinė neįgaliųjų dalyvavimo NVO sprendimų priėmimo procese patirtis.

Negatyvūs veiksniai, lemiantys asmenų, turinčių negalę, ribotą dalyvavimą sprendimų priėmimo procese

Tyrimo dalyvavę asmenys išskyrė neigiamus NVO veiksmus, lemiančius neįgaliųjų ribotą dalyvavimą sprendimų priėmimo procese (1 lentelė). Viena iš ribojančių neįgaliųjų aktyvumą priežasčių – pastarųjų galios stoka, nepakankamas aplinkos socialinis jautrumas, menkinama neįgaliųjų nuomonė bei sumenkinamas pastarųjų orumas.

1 lentelė

Negatyvūs veiksniai, ribojantys asmenų, turinčių negalę, sprendimų priėmimo procesą, dalyvaujant NVO veiklose (N = 16)

Kategorija	Ilustruoti teiginiai*	Teiginių dažnis
Socialinę politiką formuojančių institucijų atstovų biurokratizmas	„Vyksta biurokratizmas, reikalaujam tą aną, nu, mes jiems atsibostam“; „Nei mes pakeisim, nei nieko tos valdžios, argi mes galim biurokratiją pakeisti“; „Pažada mums savivaldybė ir užmiršta, o paskui mums pasako, kad nėra lėšų“; „Išpildytų tų neįgaliųjų poreikius, ne tik teoriškai parašyta, kad būtų. Jei Seime ar savivaldybė būtų daugiau neįgaliųjų, tai būtų viskas padaryta neįgaliųjų labui“; „Čia pasitarimai turėtų dažnai būti, tie pasitarimai, su meru“; „Iš dalies problemos sprendžiamos tiek valstybiniu, tiek savivaldybių lygmeniu, tačiau šiuo klausimu dirbama per mažai“; „Jaustume mes neįgalieji tokį ramstį, kad kažkas mus užstotų prieš didelę biurokratinę Lietuvą“; „Biurokratizmo vengti reiktų gal“; „Jie nieko nedaro, o visur biurokratija. Kai rinkimai, žada“; „Neįgalieji kaip išmaldos prašytojai, kaip „šašas“ valdžiai, užtat ir biurokratija yra, ne kitaip čia“.	22
Visuomenės negatyvios nuostatos į NVO narius	„Į neįgaliosius neigiamas požiūris, nu, toks barjeras dar yra tarp sveikų ir neįgaliųjų, kaip kliuvinys“; „Trūksta tolerancijos, juk žmonės pavargę nuo ligų. Žiūri, va koks eina, gyviems kapų nėra“; „Daugiau visuomenė nervuoja tuos neįgaliosius, yra daug žmonių, kurie žiūri į tave kaip į durnių, tu su negale, tu ir durnius“; „Kaip užgauliojama, kad aš turiu sūnų su sutrikusiu intelektu, man skaudu labai dėl to, o visi tik apsimeta, kad padeda“; „Realus atvejis, kai dėl proto negalios jaučia, kaip jam priklijuojamos etiketės, tarsi jis ne žmogus būtų“; „Daugiau yra toks kaip vaidinimas, visuomenės gerumo sudarymas, o iš tikrųjų neįgalus neturi jokios vertės“; „Mūsų visuomenė dar nėra subrendusi, kad mūsų nepašieptų, vadinasi, mes esame nevertingi“; „Keisti pirmiausia požiūrį į neįgalųjį, juk jis irgi turi vertę“.	18
Valdžios institucijų socialinio jautrumo stoka neįgaliesiems	„Ką tu gausi, jeigu valdžia nesupranta, trūksta iš jų jautrumo“; „Savivaldybės tiesiog nejautrios neįgaliesiems labiausiai, jie, tiesiog, mano, kad neįgalusis gauna grupę, ir viskas. Jie nesupranta, nėra jautrus mums“; „Tiesiog einam, prašom ir pavargsti, negi nebegali valdžia mūsų pasigailėti“; „Nu, prieš rinkimus tai jau atseit atstovauja, labai rūpinasi, kad labai aplanko mūsų organizaciją, neįgalus, bet“; „Nesiskaito valdžia su mumis, o juk kiek daug yra neįgaliųjų“; „Iš valstybės nėra dar tokio supratimo, nu, kad vieniems reikia to, kitai to“; „Su negalia esi, plius sergi ir tu vis tiek turi maldauti, o atėjo sveikas, drūtas, įdėjo į stalčių dovaną ir viskas, išėjo ir juokiasi“.	16
Neįgaliųjų galių stoka	„Mes nieko nepadarysime, jokios įtakos, nėra mūsų čia, reikia pirmiausia neįgaliesiems galias turėti“; „Neįgalieji valdžiai negali daryti jokios įtakos, mes jiems nerūpime, nes ne mūsų rankose viskas yra“; „Jeigu valdžia neprisieidžia neįgalus, tai ką kalbėti, kad įtaką padaryti, nu, nėra lygybės“; „Toli gražu, kad darytų įtaką paprastas neįgalus, reikia galios ir valdžios“; „Mes nepajėgūs tiek galių prieš kitus turėti“; „Prašyti turi kaip išmaldos. Neįgalieji kaip išmaldos prašytojai, kaip „šašas“ valdžiai, gaila, kad neturim savo galybės“; „Niekio nebus, jeigu kita grupė dominuoja prieš mus, tai negerai yra mums“; „Niekur neiname, nes mes vis tiek nesame valdžia“; „Jeigu aš pats turėčiau valdžią savo rankose, į mane kitaip visi žiūrėtų“.	14

* Čia ir toliau informantų kalba netaisyta [Red. past.].

1 lentelės tęsinys

Neįgaliųjų neigiamos patirtys, dalyvaujant NVO veiklose	„Pas mus buvo pirma vadovė, kuri neturėjo ji tokios negalios, kaip mūsų, visą laiką buvo sakoma, kad tu esi aklas, tu turi tylėti, o daryti tik taip, kaip aš noriu“; „Sunku dirbti su neįgaliais, o ypatin-gai, kai negalė ne viena, jis turi negalę prie negalės“; „Daugiau yra tokia kaip vaidyba, organizaci-jos gero išpūdzio sudarymas, kokie jie visi geri, kad visi jau rūpinasi. Neduok Dieve, jeigu dirba organizacijoje sveikas žmogus“; „Pati organizacija dar nelabai išgali ir gali kiekvienam atstovauti“. „Net iš pirmininkų reikalaujama daugiau nei jiems mokama, jie vis tiek galingi nėra“.	10
Neįgaliųjų pa-syvumas bei motyvacijos stoka, dalyvau-jant NVO	„Nei mes pakeisim, nei nieko tos valdžios, bet gal ir mes patys šiek tiek pasyvūs“; „Neįgalieji savo motyvacijos neturėjimu valdžiai negali daryti jokios įtakos“; „Šiaip aš esu pasyvi todėl ir nieko aš negaliu duoti tai organizacijai, nieko ir nereikalauju iš jos“; „Niekas nedaro, svarsto, kaip prasidėjo, taip ir baigiasi neįgaliųjų nusivylimu, kai niekas nieko nedaro“; „Niekas aš negaliu duoti tai organi-zacijai“; „Mūsų organizacija, gink Dieve, mes niekur asmeniškai niekur neinan“; „Dažniausiai neįgalusis pats nenori nieko daryti. Nori, kad būtų paruošta paduota. Pripratę, kad tu turi man duoti“; „Nariai mūsų būna, kad patys tingi kažkur kažką daryti“; „Nelabai ir domiuosi, nors esu drau-gijoje, bet aš nelabai domiuosi jos veikla iš tikrųjų“; „Neįgaliesiems dažnai noro nėra dalyvauti“.	9
Konfliktų perkė-limas neįgalie-siems NVO nariams	„Kokie būtų reikalai organizacijos, jei būtų konfliktai, vis tiek kaltas būtų neįgalus. Ką čia pasaky-ti, tie konfliktai. Nors tenka vargti, oi vargti, bet jam sumetama bėda“; „Kur tik pasisuka pagalba neįgaliam, tuoj konfliktai, atrodo, kad neįgalus dėl visko kaltas“; „O tie konfliktai, pasakysi nuo-monę savo, viskas konfliktas, apkaltins ir lieki kaip toks kvailio vietoje“; „Oi, rietenų būna, nėra tarpusavio susitarimo tarp neįgaliojo ir tos valdžios institucijos, neįgalus kaip toj pasakoj trečias brolis Jonas. Dažnai tenka būti tuo trečiu broliu Jonu, sunku yra“.	6
Neįgaliųjų atsi-ribojimas nuo NVO veiklų, dalyvaujant sprendimų pri-ėmime	„Gal dėl to ir jaučiu šokią tokią kaltę, kad aš pats atsiribojau nuo tos draugijos“; „Aš matau, kad yra atsiribojimas nuo pačio neįgalus ir įvairių institucijų“; „Niekas nedaro, svarsto, kaip prasidėjo, taip ir baigiasi neįgaliųjų nusivylimu, kai niekas nieko nedaro ir ko norėti, mes ir atsiribojam nuo viso“; „Dėl nieko nepriekaištauju, atsiribojau nuo veiklų ir jokių sprendimų nepriimsiu“.	4
Iš viso teiginių:		99

Remiantis tyrimo duomenų analize, gali-ma teigti, kad neigiamas veiksnys, tyrimo dalyvių vertinimu, ribojantis asmenų, turinčių negalę, dalyvavimą, įsitraukiant į sprendimų priėmimo procesą, yra socialinę politiką formuojančių atstovų biurokratizmas. NVO nariai pabrėžė, jog valdžios atstovai ignoruoja juos ir vengia sąveikos su jais. Parodoma, jog NVO, kaip organizacija, turi mažai galių daryti įtaką socialinę politiką formuojan-tiems atstovams, veiksmingai atstovauti neįgaliųjų interesams. Neįgalių asmenų interesams svarbu atstovauti, nes neįgalieji yra viena iš labiausiai pažeidžiamų visuomenės grupių. Vertindami iš-skirtos kategorijos turinį, tyrimo dalyviai pabrėžė neigiamas visuomenės nuostatas į neįgalųjį. To-kiu būdu tarpasmeninių kontaktų ambivalentiš-kumas atsiranda, kai pripažįstamos elgesio nor-mos nesutampa su socialiniais vaizdiniais bei nuo-statomis, taip demonstruojamas apsimestinis rūpi-nimasis, gailestis ar atviras kitokio žmogaus nu-vertinimas (Ruškus, 2008). Jautrumo stoka neįga-liesiems rodo, jog neįgalieji pasigenda realios pagalbos, o tai gali lemti jų pasyvumą, motyvaci-jos trūkumą, atsiribojimą nuo NVO veiklų.

Ribotam neįgaliųjų dalyvavimui įtakos tu-ri neįgaliųjų beįgėgiskumas dėl galių stokos, nes neįgaliųjų poreikiai laikomi nesvarbiais. Bendra-

darbiavimą grindžiant nelygiaverčiais galių santy-kiais kyla konfliktinės situacijos. Analizuojant tiriamųjų atsakymus aiškėja, kad konfliktinės situ-acijos yra susijusios su konfliktų perkėlimu neįga-liesiems, todėl pastarieji dažnai jaučiasi kalti dėl įvairių konfliktinių situacijų ne tik NVO, bet ir kitose institucijose. Kepalaitė (2008) nurodo, jog ne tik dialogo, bet ir galių stoka gali būti neįgalie-siems kliūtis priimti konstruktyvius sprendimus. Remiantis tyrimo metu gautais duomenimis, gali-ma teigti, kad konfliktinės situacijos ir toliau ska-tina neįgaliųjų pasyvumą, tai parodo, jog jie jau-čiasi silpni bei neturintys galių spręsti savo pro-blemas valdžios institucijose.

Igalinantys NVO veiksniai, nukreipti į dialogo plėtotę, į(si)traukiant neįgaliuosius į problemų sprendimo procesus

Siekiant atsakyti į tyrimo probleminį klausimą, nustatyti įgalinantys veiksniai, sutei-kiantys neįgaliesiems galimybę į(si)traukti į pro-blemų sprendimo procesą. Pateikiami tyrimo duomenys, nurodantys paramą asmeniui, atstovau-jant ir sprendžiant jo problemas, bei pačių NVO narių įsitraukimą į problemų sprendimo procesą (žr. 2 lentelę).

Veiksniai, įgalinantys asmenų, turinčių negalę, sprendimų priėmimo procesą, dalyvaujant NVO veiklose (N = 16)

Kategorija	Iliustruoti teiginiai	Teiginių dažnis
Parama asmeniui, atstovaujant ir sprendžiant asmenines problemas	„Man svarbu, kad organizacija yra tikra parama žmogui“; „Buvo gaisras neįgaliųjų prezidentei, tai aš blėką pyrago nuvežiau jai“; „Kad gali padėti neįgaliam, kad jaustų jie tokią paramą, tai labai džiugu bent kažkiek sumažinti skausmą“; „Pasiremiame vieni kitų žiniomis apie ligas, kad geriau mums būtų, tai pati geriausia parama“; „Žakarį jaučiam, kad atstovauja, labai jis atstovauja mums“; „Nu, pirmininkė tradiciškai atstovauja, kai eina pas seniūną prašyti autobuso, vis parama mūsų poreikiams“; „Atstovavo, padėjo mūsų pirmininkė, kai reikėjo dokumentą tvarkyti“; „Na, netradicinis atstovavimas, kai reikėjo pinigų už mokslą“; „Organizacija gynė neįgalų, priklausė I grupė, o jam davė III grupę, o tas žmogus leisgyvis, vos paeina. Rašėm skundus į sveikatos tarnybas“; „Tai dabar kažkiek geriau, kaip yra Žakaris tikrai, tai efektyviai ginamos teisės, savas atstovas ir iš karto pasijuto“; „Kovoja organizacija dėl lengvatų mums, kurių reikia, mes jaučiame paramą savo organizacijos neįgaliųjų“; „Ačiū neįgaliųjų draugijai, kuri man asmeniškai padėjo integruotis į visuomenę“.	23
Neįgaliųjų gebėjimas kooperuotis NVO	„Daugiau ir linksmiau šypsosis neįgalieji, jeigu visada susieisim“; „Mūsų tikslas organizacijos susiburti su grupėmis“; „Neįgalieji nariai su fizine negale esam, todėl siekiama suburti ir būtina“; „Vis tiek susiburti reikia, kad būtų organizacijoje veiklos“; „Tik integruotis į visuomenę, burtis čia, kad kažkiek taptume su sveikaisiais panašesni“; „Mes vieni patys jungiamės su kitais, jungtyje su kitais neįgaliais“; „Mes grupė jaučiamės saugesni, iš mūsų niekas nepasijuoks“; „Teigiamai pasijuntam, kai susiburiame visi“; „Neįgaliųjų organizacijos yra vienijimasis į asociacijas. Kitos draugijos irgi organizuoja įvairius kultūrinius renginius, per kuriuos mes susitinkam“; „Esu patenkinta, kad tiek suburiu neįgaliųjų žmonių“; „Gera, kad susiburiu neįgaliųjų draugijoje, nes čia pajuntu laisvę ir demokratiją“.	16
Dialogas, orientuotas į NVO narių sprendimų priėmimą bei aktyvumą	„Kaip pagalvoju, neįgalus pirmas turi pradėti kažką veikti, būti aktyvus, pats visur įsitraukti“; „Pačių neįgaliųjų narių dialogas ir įsitraukimas gali daug ką teigiamai ateityje organizacijai pakeisti“; „Reikia sugebėti įtikinti tą valdžią, čia turi būti žmogus, kaip aš sakau, faktiškai turi dirbti, atstovauti tą neįgaliųjų organizaciją, turi būti intelektualus potencialas ir aktyvumas“; „Galbūt nuo to prasideda, kad turim atstovą kaip pirmininką, kuris vis dėlto eina į patį pokalbį, kuris dažnai kreipiasi į valdžios atstovus, ir valdžios atstovai iš to ir sužino, kad yra va toks neįgalus“; „Aš visada savarankiškai priimu sprendimus, nesileidžiu, kad už mane kas tai darytų, gal esu aktyvus ir pats įsitraukiu, tik reikia kalbėti visiems“; „Neįgalieji turėtų būti aktyvesni ir patys reikšti savo poreikius“; „Turi rodyti iniciatyvos ir patys tėvai, auginantys neįgalų vaiką, labiau įsitraukti į sprendimus“; „Reikia, kad ir patys neįgalieji eitų, kovotų, nu suprantu, kad kartais ir jiems būna dėl negalios sunku, nu, bet kai visi būtume, tai lengviau būtų daryti įtaką valdžiai“; „Galėtų dažniau kviesti neįgaliuosius, nu, kad mes valdžiai pasakytume ko norime“.	12
Efektyvus NVO darbo veiklos organizavimas, įnešant indėlį į NVO veiklas	„Kviečiu neįgaliuosius, kad ateitų, agituojau, kad paremtų mūsų organizaciją dviem procentais, vis gerai, tada efektyviai galima plėsti veiklas“; „Koncertų efektyvesnis radimas, reikia organizuoti, kur galim pakoncertuoti, kur labdarą gauti“; „Rašiau projektą kompiuterių kursams, kad mokytųsi, reikėjo organizuoti“; „Prisidedu prie kolektyvų, buvo mano asmeniškai dainos įrašytos“; „Aišku, ir organizavimas dėl socialinių paslaugų teikimo neįgaliesiems“; „Čia daug ką pasako paprasto neįgalus žmogaus gyvenimo patirtis, todėl ir norisi būti naudingų organizacijoje“; „Mano įnašas į draugijos veiklą, kad aš tvarkau aplinką lauke, turim gražų alpinariumą“; „Indėlis yra jau tai, kad tu atėjęs į organizaciją įneši savo idėjų“; „Įnešu savo darbo, tada aš jaučiuosi reikalingas“.	10
Neįgaliųjų atsakomybė NVO veiklose	„Neįgalūs asmenys galėtų būti kažkiek atsakingesni“; „Esu tarybos narė išrinkta, tai jau atsakomybę nešiu“; „Informaciją teikia neįgaliesiems, tai labai atsakinga, kaip tu ją pateiksi neįgaliesiems“; „Aš teikiu neįgaliesiems paslaugą, tai labai atsakingas darbas“; „Gera, kad turiu kineziterapeutės išsilavinimą ir galiu atsakingai padėti neįgaliesiems, čia mes turim daug treniruoklių“; „Mane išrinko į tarybą, kad organizuočiau neįgaliųjų sportą, va, gavau pareigas“; „Esu paprasta narė čia, bet jeigu kokia problema ar šventę suorganizuoti reikia, tai aš už tai esu atsakinga“.	8
Neįgaliųjų orumo puoselėjimas NVO veiklose	„Jaučiu didelę pagarbą savo draugijoje, o tai verčia jaustis garbingu žmogumi“; „Kažkaip jaučiuosi kaip žmogus čia, nes ta aplinka neįgaliųjų mane skatina jaustis oriai“; „Neįgaliųjų veiklose vertinamos paprasto neįgalus vertybės, kurios yra tikros“; „Galiu drąsiai sakyti, kad kai tapau neįgalia, organizacijoje esu orus žmogus, visuomenė manęs negerbia, o čia esu gerbiama“; „Tau neduoda savęs žeminti, esu kažkuo ypatingas“.	5
Naujų NVO veiklų plėtotė	„Reikia, kad neįgalieji patys plėtotų naujas veiklas“; „Organizacijai palankiau būtų, kad va, visi susėdę priimtume sprendimus, ypač dėl naujų veiklų“; „Naują veiklą, kai pradėjom mūsų organizacija, tai daug neįgaliųjų ne tik įsitraukė, bet patys turėjo savo nuomonę ir sprendimą, kaip ką daryti, buvo visi kūrybingi“; „Kai ateinu, vis prisigalvoju visokių veiklų, o paskui ir nebesuspėju niekur“.	4
Savanoriškas neįgaliųjų darbas NVO	„Jeigu nori ko pasiekti savo organizacijoje, pats žmogus turi savanoriškai dirbti, aukoti savo laiką darbui“; „Daugiausiai organizacijoje visi mes dirbame iš idėjos, savanoriškais pagrindais, bet nuoširdžiai“.	2
Iš viso teiginių:		80

Svarbiausias pozityvus įgalinantis NVO veiksnys, įtraukiantis neįgaliuosius į problemų sprendimų procesą, kurį bene esmingiausiu laiko patys neįgalieji, tai parama asmeniui atstovaujant ir sprendžiant asmenines problemas. Parama asmeniui NVO įvardijama kaip prioritetinga NVO veiklų kryptis. Neįgalieji išvelgė, kad ateityje tikimasi, jog NVO spręs asmenines neįgaliųjų problemas ir patys neįgalieji labiau įsitrauks į problemų sprendimo procesus. Resursų sutelkimas gali būti vertinamas kaip motyvacijos bei kooperacijos aktyvinimas, nes tai numano naudas, kurias kooperuodamasi gauna visi NVO veiklos dalyviai (Ruškus, Mažeikis, 2007). Remiantis duomenų analize išryškėjo, kad daugiausia prasmės kooperuotis NVO veiklose yra siekiant didesnių galių, dialogo, orientuoto į neįgaliųjų įsitraukimą į problemų sprendimo procesą. Tikėtina, jog dialogo poreikis negalėtų turintiems asmenims yra svarbus, nes neįgalieji ilgą laiką gyveno socialinėje atskirtyje ir nepakankamai jautėsi atstovaujami įvairių institucijų. Neįgaliųjų įsitraukimas į problemų sprendimo procesus daro efektyvesnes NVO veiklas, parodant, jog neįgalieji yra atsakingi ir pajėgūs patys priimti sprendimus. Atsakingumas susijęs su neįgaliaisiais, kurie turi konkrečius įsipareigojimus NVO. Akivaizdu, kad neįgalieji, aktyviau dalyvaujantys problemų sprendimuose, yra labiau įsitraukę į NVO veiklas. Į(si)traukimas į problemų sprendimo procesus turi platesnę ir gilesnę prasmę, nes puoselėjamas neįgaliųjų orumas. Gerulaičio, Gudinavičiaus ir kt. (2011) atlikti tyrimai patvirtino, jog NVO tampa reikšminga visuomenės jėga, padedančia užtikrinti žmogaus orumą. Tai leidžia efektyviau kurti naujas NVO veiklas, įgyvendinti idėjas, tačiau, kaip pastebėjo respondentai, svarbus ir savanoriškas darbas NVO veiklose.

Išvados

1. Kaip rodo mokslinės literatūros analizė, neįgaliųjų į(si)traukimas į problemų sprendimo procesus analizuojamas per įgalinimo koncepto prizmę. Dialogu siekiama lygiavertiškų santykių, pačių neįgaliųjų socialinio dalyvavimo sprendžiant savo problemas, o tai svarbu neįgaliesiems ginti bei atstovauti savo interesams, gebėti kooperuotis su kitais neįgaliaisiais.
2. Taikant kokybinio tyrimo prieigą nustatyta, kad neįgalūs asmenys ambivalentiškai ver-

tina nevyriausybinį neįgaliųjų organizacijų vaidmenį įtraukiant asmenis, turinčius negalę, į problemų sprendimo procesus ir jų dalyvavimą NVO veiklose. Nustatyti negatyvūs veiksniai, ribojantys neįgaliųjų sprendimų priėmimą NVO veiklose: socialinę politiką formuojančių institucijų atstovų biurokratizmas, visuomenės negatyvios nuostatos į NVO narius, valdžios institucijų socialinio jautrumo stoka neįgaliesiems, neįgaliųjų negatyvios patirtys, dalyvaujant NVO veiklose, neįgaliųjų pasyvumas bei motyvacijos stoka dalyvaujant NVO, neįgaliųjų galių stoka, konfliktų perkėlimas neįgaliesiems NVO nariams, neįgaliųjų atsiribojimas nuo NVO veiklų, dalyvaujant sprendimų priėmimo.

3. Informantai aktualizavo įgalinančius NVO veiksnius, kurie būtų orientuoti į dialogo plėtotę, siekiant asmenų, turinčių negalę, į(si)traukimo į problemų sprendimų procesus pozityvia linkme NVO. Tai parama asmeniui, atstovaujant ir sprendžiant asmenines problemas, neįgaliųjų gebėjimas kooperuotis NVO, dialogas, orientuotas į NVO narių sprendimų priėmimą bei aktyvumą, dialogas, orientuotas į neįgaliųjų aktyvumą NVO patiemis darant įtaką valdžios sprendimams, efektyvus NVO darbo veiklos organizavimas, įnešant indėlį į NVO veiklas, neįgaliųjų atsakomybė NVO veiklose, neįgaliųjų orumo puoselėjimas NVO veiklose, neįgaliųjų veiklų plėtotė, savanoriškas darbas NVO.

Literatūra

1. Amin, P. M., Naqshbandi, M. M. (2013). Issues pertaining to families of disabled children in Kashmir. *International NGO Journal*, 8 (4), 86–93.
2. Berger, K. B. (2005). Power Over, Power With, and Power to Relations: Critical Reflections on Public Relations, the Dominant Coalition, and Activism. *Journal of Public Relations Research*, 17 (1), 5–28.
3. Bučinskis, A., Raipa, A. (2001). Piliečių dalyvavimo ir valdžios institucijų veiklos sąveika. *Tiltai*, 4 (17), 1–8.
4. Donaldson, L. P. (2004). Toward Validating the Therapeutic Benefits of Empowerment –

- Oriented Social Action Groups. *Social Work with Groups*, 27 (2/3), 159–175.
5. Gailienė, I. (2007). Neįgaliųjų nuostatų į negalę ir į neįgaliuosius semantinis turinys. *Specialusis ugdymas*, 2 (17), 8–18.
 6. Gerulaitis, D., Gudiničius, B., Jurevičienė, M., Radzevičienė, L., Baranauskienė, I. (2011). Neįgaliųjų sveikatinimo lūkesčių tenkinimas NVO veiklose. *Visuomenės sveikata. Sveikatos mokslai*, 1, 3837–3842.
 7. Godvadas, P. (2008). Egzistencinė filosofija ir socialinis darbas bendruomenėje. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, 1 (1), 9–20.
 8. Kepalaitė, A. (2008). Socialinių pedagogų subjektyvaus patyrimo apie konfliktines situacijas analizė. *Specialusis ugdymas*, 2 (19), 59–66.
 9. Kiaunytė, A., Puidokienė, D. (2011). Dialogas kaip ugdomasis susitikimas socialinio darbo kontekste. *Acta paedagogica Vilnensia*, 27, 124–138.
 10. Kreisberg, S. (1992). *Transforming power: domination, empowerment and education*. Albany: State University of New York Press.
 11. Kvieskienė, G., Kvieska, V. (2012). *Socialinės partnerystės įtaka inovacijoms*. Monografija. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas.
 12. Lunenburg, F. C. (2010). The Decision Making Process. *National Forum of Educational Administration and Supervision Journal*, 27, No. 4, 1–12.
 13. Masiulis, K. (2006). Valdžia, partijos, savivalda ir demokratija. In S. Puškorius (Ats. red.), *Savivaldos institucijų socialinis politinis veiksmingumas* (p. 300–312). Vilnius. Mykolo Romerio universiteto leidybos centras.
 14. Mažeikis, G. (2012). *Po pono ir tarno: lyderystės ir meistrystės dialektika*. Monografija. Kaunas.
 15. Mažeikis, G. (2006). Socializacijos vaidmenys ir individuacijos modeliai. *Mokytojų ugdymas*, 6, 81–101.
 16. Radzevičienė, L., Gerulaitis, D., Gudiničius, B., Jurevičienė, M., Beneševičiūtė, I. (2010). NVO veiklų, susijusių su neįgalių asmenų kooperavimosi galimybėmis, kryptingumas. *Specialusis ugdymas*, 2 (23), 56–67.
 17. Rappaport, J. (1987). Terms of Empowerment/Exemplars of Prevention: Toward a Theory for Community Psychology. *American Journal of Community Psychology*, Vol. 15, No. 2, 121–148.
 18. Ruškus, J. (2008). Buvusių nuteistųjų socialinės reintegracijos būklės ir gairės. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, 1(1), 53–70.
 19. Ruškus, J., Daugėla, M., Žukauskas, S., Blinstrubas, A., Šaparnis, G. (2007). *Aukštasis mokslas ir studentai, turintys negalę: būklės ir galimybių tyrimas*. Mokslo studija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
 20. Ruškus, J., Mažeikis, G. (2007). *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritisinė patirties ir galimybių refleksija*. Monografija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
 21. Sadan, E. (2004). *Empowerment and Community Planning: Theory and Practice of People -Focused Social Solutions*. Tel Aviv: Hakibbutz Hameuchad Publishers.
 22. Sutton, C. (1999). *Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
 23. Šilinskytė, A. (2013). Nevyriausybinų organizacijų vaidmuo ir veikla Lietuvoje. *Viešoji politika ir administravimas*, T. 12, Nr. 2, 326–338.
 24. Žydžiūnaitė, V., Lepaitė, D., Cibulskas, G., Bubnys, R. (2012). *Savaiminis mokymasis darbo aplinkoje: bendrosios kompetencijos vystymosi kontekstualumas*. Šiauliai: Šiaulių kolegijos leidybos centras.
 25. Žydžiūnaitė, V. (2007). *Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos*. Mokymo priemonė. Kaunas.
 26. Žydžiūnaitė, V. (2002). Įgalinimas kaip slaugytojų kompetencijų vystymo dimensija. *Specialusis ugdymas*, 1 (6), 112–122.

ISSN 1392-5369

Specialusis ugdymas. 2013. Nr. 2 (29), 55–64

Special Education. 2013. No. 2 (29), 55–64

INVOLVEMENT OF DISABLED PERSONS IN THE PROCESSES OF PROBLEM SOLVING IN NGO ACTIVITIES

Liuda Radzevičienė, Adolfas Juodraitis

Šiauliai University

P. Višinskio st. 25, LT-76351 Šiauliai

Irmina Beneševičiūtė

Šeduva Town Association of Disabled Persons

Vilniaus st. 6, LT-82225 Šeduva, Radviliškis District Municipality

In the article, features of the participation of disabled persons in the activities of non-governmental organisations are presented with reference to their personal experience of involvement in the processes of problem solving. Using qualitative research, it was established that due to the bureaucracy of institutions in forming policy, there are negative public attitudes to members of NGOs, a lack of motivation to involve disabled people, and few possibilities for disabled people to participate in decisions taking. NGOs should enable the development of a dialogue, oriented towards supporting disabled people in the processes of problem solving, and through giving them the possibility to participate in the administrative activities of NGOs.

Keywords: *NGO activities, social participation, dialogue, involvement into the processes of problem solving, disability.*

Introduction

In Lithuania, the activities of NGOs are various. They include the supply of social services, cultural activities and educational activities. Therefore NGOs become significant organisations to disabled persons in a social network. According to Šilinskytė (2013), the activities of non-governmental organisations (hereinafter referred to as NGOs) are oriented the welfare of a society or target social groups. They make it possible for citizens to get involved in their activities of directly solving problems arising in society as well as in participating in state activities (Šilinskytė, 2013). It has been acknowledged that not only the representatives of authorities play an important role, but also the NGOs representing the interests of disabled people. The active ability of the participants of NGOs to cooperate, give assistance, and use dialogue as the background to empowerment are reflected in the interaction of the following components: equitable relationships, the active participation of participants in solving their fate, and the education of competences (Ruškus, 2008).

The current situation in Lithuania reveals that the inequality of power is not reflected in the communities of disabled persons,

or of their representatives. This demonstrates that the role of disabled people is insufficient when involving them in the processes of decision taking in relation to their own lives. So far, institutional systems have considered that disabled persons are only able to take insignificant decisions (Ruškus, Mažeikis, 2007). Each person is not only unique, but also unconditionally free. Therefore it is especially important for organisations to involve people in their activities, and also in the process of decision taking (Godvadas, 2008), thus pursuing empowerment itself. Donaldson (2004) emphasises that empowerment is oriented towards social activities and decision making, which may be performed in groups of people and have objectives to overcome obstacles (for example, public attitudes towards otherness) making an impact on the lives of the. According to Lunenburg (2010), it is important for every person to be involved in problem solving, and to achieve results. Decision taking is efficient, where it helps to pursue the particular objectives of an organisation. However, we have to admit that disabled people have not been involved in problem solving due to their stigmatisation by the environment. The stigma is related to disability, which becomes a negative concept to people in society. The participation of disabled people is

especially important in problem solving and in the pursuit of positive changes in the life quality of disabled people. It is also vital in establishing human relationships, cherishing dignity and functioning optimally in society (Amin, Naqshbandi, 2013).

There has been insufficient research revealing the participation of persons with disabilities in the activities of NGOs, where decisions empowering them and based on their subjective experience are taken.

Many researchers (Šilinskytė, 2013; Kvieskienė, Kvieska, 2012; Žydžiūnaitė, Lepaitė, Cibulskas, Bubnys, 2012; Radzevičienė, Gerulaitis, Gudnavičius, Jurevičienė, Beneševičiūtė, 2010; Ruškus, 2008; Godvadas, 2008; Ruškus, Mažeikis, 2007, Amin, Naqshbandi, 2013; Sadan, 2004; Donaldson, 2004) analyse the experiences of the participation of disabled people in the activities of NGOs and this actualises the processes of the involvement of disabled people in the processes of problem solving as the presumption to social empowerment.

This enables the formulation of the research problem question – what are the factors determining the involvement of disabled people in the processes of problem solving in the activities of NGOs.

The object of the research is what constitutes the features of the participation of disabled persons in the activities of non-governmental organisations.

The aim of the research is to reveal the features of the participation of persons with disabilities in the activities of NGOs when taking decisions to empower them.

The tasks of the research:

1. With reference to the analysis of scientific studies, to identify factors determining the participation of disabled people in the activities of NGOs.
2. To reveal the encouraging and limiting factors of problem solving of the involvement of persons participating in the activities of NGOs.

The research methods. 1. Analysis of scientific literature. 2. Qualitative research collecting empirical data using the method of an open interview. With reference to the scientific literature analysis (Sadan, 2004; Kiaunytė, Puidokienė, 2011; Godvadas, 2008; Berger, 2005; Kreisberg, 1992), the instrument of the research was developed. This instrument revealed the

structure of the participation of disabled persons in the activities of non-governmental organisations and their involvement in the processes of problem solving. This structure consists of two notional areas: a) negative factors limiting a disabled persons' participation in the process of problem solving; b) empowering NGO factors directed towards the development of dialogue involving disabled people in the processes of problem solving.

The research data was collected directly through the researchers interviewing respondents, and recording the interviews on audiotape. Empirical material obtained during the interviews was transferred to text and data was processed using the method of *content analysis*. The essential notional units were defined. These units are related with the phenomenon under consideration as well as being rated by their meanings and calculated by the frequency of the use of statements (Gailienė, 2007).

The results of the qualitative research could not be applied to all strategies of NGO activities of involving disabled people in the process of decision taking. They reflect only the features of several districts of Lithuania.

Participants of the research

The members of the non-governmental organisations of Radviliškis, Pakruojis, Panevėžys, Šiauliai towns and districts (N = 16; 3 men, 13 women), aged from 25 to 70.

Methodological basis of the research

The NGO of disabled people is a significant institution engaging in direct participation in the social environment, satisfying needs and expressing their interests as a group. The direct participation in decision taking determines the right of citizens to use equal opportunities in relationships with the structures of administrative authority. This means the possibility to ensure a defence of the interests, expectations and requirements of a disabled minority (Bučinskas, Raipa, 2001). However, the current situation demonstrated that authorities are not usually interested in cooperating with NGOs (Kvieskienė, Kvieska, 2012). The participation of citizens in decision taking has often been complicated by bureaucratic mechanisms. This demonstrates that the participation of the interested groups in the process of decision taking

is an unwanted phenomenon (Masiulis, 2006). This applies also to the participation of disabled people taking various decisions influencing their lives. Due to a lower social-economic situation, disabled people lack influence and power (Sutton, 1999). Power, accordingly (2012), are related to social, cultural, economic, and communicational factors, therefore it is probable that people with disabilities experience a lack of power in the processes of problem solving more often than other groups of society. The lack of power according to Žydžiūnaitė (2002), tends to have negative connotations. Where one person limits the freedom of actions of another person, or power may be related with personal status and may be prevalent in the organisational hierarchy, being weakened from top to bottom. It is probable that in limiting the participation of disabled people in the process of problem solving, the power of others against disabled people is demonstrated. Negative environmental factors determining the limited participation of persons with disabilities (Berger, 2005, Kreisberg, 1992) demonstrate the power used against them, i.e. the *power over* them, which is defined as the power of a dominant relation, where decisions are controlled from the top and others are not allowed to have power.

It is to be emphasised (Berger, 2005, Kreisberg, 1992) that disabled people have experienced negativity in life, such as compulsion, force, discrimination, and where their initiatives to participate in decision taking have not been encouraged. Due to the lack of power and sensitivity as well as negative public attitudes in respect of disabled people, the lack of motivation of disabled people and their dissociation from various activities have been observed. On the one hand, the dissociation of disabled people from activities demonstrates the lack of a dialogue, the involvement of disabled people in problem solving has not been encouraged, and therefore conflicts are created. On the other hand, such conflicts are latent, without mutual understanding and usually a disabled person is seen to remain at fault. This is confirmed by studies (Ruškus, Daugėla et al., 2007), where such conflict of interests is more latent, unexpressed and not institutionalised. This is treated as the essential problem of the inequity delineating the interests and cooperation with and of disabled people. However whilst there is some indication of equity as a prerequisite to change

there remains the continuation of the illusion of change where the illusive and pragmatic situations of unbalanced interests and discrimination abide. (Ruškus, Daugėla et al., 2007).

The latency of conflicts demonstrates that the subjective voice of disabled people remains inaudible. However, as noted by Mažeikis (2006), public conflicts, economical processes and social structures determine the existential content of honour, dignity and bravery. The active participation of disabled people is a way towards the involvement to participate in the process of the decision taking in solving their own problems.

Through cooperating in NGO activities and active involvement in the problem solving process, disabled people may obtain more power. According to Radzevičienė, Gerulaitis et al. (2010), the ability of disabled people to cooperate is determined by a motivation towards joint activities and the development of dialogue. The dialogue between the disabled members and between various institutions helps to reveal not only the needs and existing problems of disabled people, but also to solve them, provide assistance, and to represent a disabled person. Keeping one's ears open in mutual interaction promotes the acceptance of the otherness of the world, to perceive it and change creating together human relationships, mutual respect and empowerment (Kiaunytė, Puidokienė, 2011). According to Rappaport (1987), empowerment should be described as an opportunity for people to control their life themselves, to make independent decisions that influence their own life. The empowerment to take decisions independently is the process of transit from the state of helplessness to the relative state of control of their life, fortune and environment (Sadan, 2004). Non-governmental organisations are some of the institutions, where disabled people may feel the effectiveness of their own power taking decisions, planning and organising the organisation's activities, which ensure the solving of topical problems, the sense of community, solidarity and development. Thus the independence of the organisation and wider participation of all members of the organisation in decision taking is also ensured (Godvadas, 2008). A disabled person is not only a taker, he/she is also the creator of new activities. Žydžiūnaitė, Lepaitė, Cibulskas, Bubnys (2012) stated that teamwork, discussions, listening and hearing dominated in NGOs, thus social relationships were created and developed as

well as opportunities for new activities, creative expression and the performance of real changes were made. Meanwhile, the NGO is oriented towards self-empowerment for activities, and imbibing the influence of others.

With reference to the analysis of scientific literature (Sadan, 2004; Kiaunytė, Puidokienė,

2011; Godvadas, 2008; Berger, 2005; Kreisberg, 1992), the theoretical structure of participation in problem solving for disabled people in the activities of non-governmental organisations of and for disabled people was defined (Figure 1)

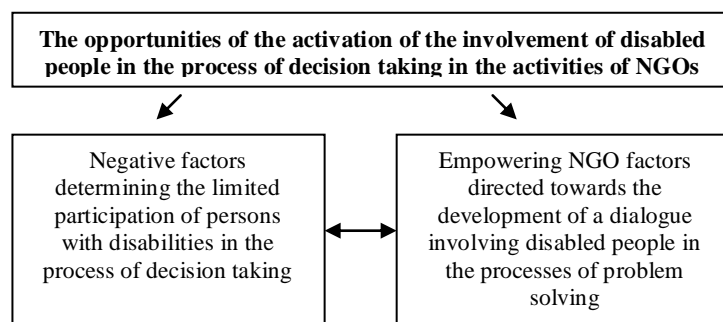


Fig. 1. The theoretical structure to promote the activation of the participation of disabled people in the activities of non-governmental organisations

The research results and the discussion thereof

16 members of the NGOs of Panevėžys, Pakruojis, Radviliškis, and Šiauliai cities and districts participated in the survey. These were people with limited working capacities, who actively participated in NGO activities since their establishment or for a long period participated in the survey of the present research. This enabled a better understanding of the existing situation.

Qualitative research was carried out using the method of a structured interview. The qualitative research was based on the knowledge necessary towards the development of the theory and the perspective of participants, oriented towards making changes, decision making, problem solving, policy creation and cooperation. The qualitative methodology enabled a consistent development of knowledge about the situation through striving to describe social reality (Žydžiūnaitė, 2007). The qualitative research was targeted, whereas it was aimed at revealing comprehensively the involvement of disabled people in the problem solving processes and based on the subjective experience of the disabled people.

The research aimed to reveal the prerequisites of the empowerment of the members of NGOs through their participation in the activities of NGOs. Individual respondents interviews were organised. 179 statements were received in the interviews. Processing the research data, the two groups of factors encouraging and limiting the involvement of disabled people in the processes of decision making in the activities of NGOs, were set. The main criterion of the participants' selection was the practical experience of the participation of disabled people in the process of decision making of NGOs.

Negative factors determining limited participation of persons with disabilities in the process of decision making

People, who participated in the research, defined negative NGO factors determining the limited participation of disabled people in the process of decision making (see Table 1). One of the reasons limiting the activeness of disabled people is the lack of their power, insufficient social sensibility of their environment, a societally diminished opinion of disabled people as well as a lack of dignity.

Table 1

Negative factors limiting the decision making process of persons with disabilities participating in the activities of NGOs (N = 16)

Category	Illustrated statements	Frequency of statements
Bureaucracy of the representatives of authorities forming social policy	<p>“Bureaucracy is going on and on. We request for this and that. Well, they are tired of us.” “We are not able to change this authority, are we able to change bureaucracy?”; “Municipalities promise to us and forget, and then they say us that they don’t have funds”; “They would rather satisfy the needs of those disabled people, not only write theoretically, just to be. If there were more disabled people in the Seimas or municipalities, everything would be done for people with disabilities”, “There should usually be meetings, the meetings with the mayor”, “Partially problems are solved both on the state and municipal levels, however this issue requires much more work”, “We, people with disabilities, would like to feel such support, that someone would stand for us against the large bureaucratic Lithuania”, “Perhaps we should avoid bureaucracy”, “They do not do anything bureaucracy is everywhere. They only promise when elections are coming”; “People with disabilities like beggars, like a ‘scab’ to authorities, therefore there is bureaucracy, not otherwise”.</p>	22
Negative public attitudes towards the members of NGOs	<p>“Negative approach to people with disabilities, such a barrier between healthy people and people with disabilities, like a hindrance”, “Lack of tolerance, after all, people are tired of diseases. They watch who is going, no graves for live people”, “The society makes those disabled people nervous. Lots of people look at you as if you were a fool. You are with disabilities, you are a fool.” “How harasses that I have a son with intellectual disabilities. It pains me greatly, however everybody is just pretending that is helping”, “Real case, where he is labelled due to mental disabilities, like he is not a human”; “It is more so called making of public kindness, and in reality a disabled person does not have any value”, “Our society has not matured yet not to mock at us. Hence, we are of no value”, “An attitude to a disabled person should be first of all changed. After all he or she also has his or her value”.</p>	18
Lack of social sensitivity to disabled people from authorities	<p>“What will you get, if the authorities do not understand, they lack sensitivity”; “Municipalities are the most insensitive to disabled people. They just think that a person with disabilities gets his or her group and that’s all. They do not understand. They are not sensitive to us”; “We just go, ask and get tired, why our authorities have no compassion on us?”; “Well, before elections they supposedly represent us, are highly concerned, visit a lot our organisation, disabled people, but”; “The government counts us for nothing, but in reality, how many people have disabilities”; “There has not been such understanding from the state yet, that some people need one and other – another”; “You have a disability plus you are ill, and you still have to beg. And if a healthy strong person comes puts a gift into a drawer and that’s it. He leaves, and laughs”.</p>	16
Lack of powers of people with disabilities	<p>“We cannot do anything, any influence, any effect. As if we were absent here at all. First of all people with disabilities need to have some powers”; “Disabled people cannot make any influence on authorities. They do not care about us, because not everything is in our hands”; “If the government fails to contact with a disabled person, so what can we talk about making influence, well, there is not any equality”; „It’s far from making influence by an ordinary person with disabilities. Power and authority is necessary”; “We are unable to have such powers over others”; “You have to apply like for alms. Disabled people like beggars, like a scab to the government. It’s too bad that we do not have our powers.” “Nothing will be, if another group dominates against us, it is wrong for us”; “We do not go anywhere, because, anyway, we do not have any authority”; “If I had power in my hands, everybody would treat me otherwise”.</p>	14
Negative experiences of disabled people participating in NGOs	<p>“Previously we had a manageress, who was a total intrigue and did not have such disability like ours. We were always told “you are blind, you must remain silent, and you must do what I wish”; “It is difficult to work with disabled people, and especially where a disability is not only one, if there are lots of disabilities”; “It’s more like a performance, acting of the good image of an organisation. How nice and kind everybody of them, how careful they are. God forbid a healthy person to work in the organisation”; “The organisation itself is not very able to represent everybody”; “It has been requested more even from chairmen than it has been paid to them; they are not powerful nevertheless”.</p>	10

Continuation of the table 1

Passiveness and lack of motivation of disabled people participating in NGOs	“We will not change the government, but maybe we are a bit passive”; “Disabled people may not make any influence on authorities if they do not have any motivation”; “Anyway, I am passive and therefore I can not give anything to the organization, and I do not require anything from it”; “Anyone does not do anything, they consider, it ended as it started with the disappointment of disabled people, when anybody does not do anything”; “I cannot give anything to this organisation”; “Our organisation, God forbid, we personally do not go anywhere”; “Usually a disabled person has some wishes, but he or she does not want to do anything himself or herself. He or she wants everything to be prepared and given. They are used to that you have to give me.” “It happens that our members are lazy to do something somewhere”; “I am not very interested, although I am in the association, but, in fact, I am not very concerned or interested in its activities”; “People with disabilities often lack desire to participate”.	9
Transfer of conflicts to the disabled members of NGOs	“Whatever matters would be in an organisation, in case of conflicts, a disabled person is always at fault”; “What to say about those conflicts. After all troubles, curse is thrown on him”; “Wherever some help is given to a disabled person, conflicts arise immediately, it seems that a person with disabilities is always at fault”; “And these conflicts, you will say your opinion, that’s it, a conflict. They will blame you and you remain in the position of a fool”; “Oh, bickers happen, misunderstandings, disagreements between a person with disabilities and this authority. The disabled person is like a third brother Jonas in that fairy tale, it is difficult”.	6
Dissociation of disabled people from the activities of NGOs, from participation in decision taking	“Maybe I feel some guilt that I dissociate myself from that association”; “I see that dissociation from a disabled person and various authorities exists”; “Anybody does not do anything, they consider, as it started, so it ends with the disappointment of disabled people, where anybody does not do anything, what should be wanted? We also dissociate from everything”; “I don’t have any reproaches, I have dissociated from activities and not going to take any decisions”.	4
Total of statements:		99

On the grounds of the research data analysis, we may state that, according to the assessment of the participants of the research, the bureaucracy of representatives who form social policy is a negative factor limiting the involvement of disabled people in the process of decision making. The members of NGOs emphasised that the representatives of authorities ignored and avoided interaction with them (one member stated of an NGO: “*Perhaps, bureaucracy should be avoided*”). It was indicated that NGOs as organisations had little power to influence representatives forming social policy and to represent efficiently the interests of disabled people. It is important to represent the interests of disabled people, where disabled people are one of the most vulnerable groups in society. Assessing the content of the category, the respondents emphasised negative public attitudes to disabled people. Thus, the ambivalence of interpersonal contacts emerges, where the behavioural standards do not coincide with the social constructs and attitudes, thus concern, sympathy or open underestimation of another person is demonstrated (Ruškus, 2008). The lack of sensitivity demonstrates that disabled people would like to feel genuine help, and this may

determine their passiveness, lack of motivation, and dissociation from the activities of NGOs.

The helplessness of disabled people due to the lack of power impacts on the limited participation of disabled people, whereas the needs of disabled people are considered insignificant and unimportant. Cooperation based on the unequal ratios of power causes conflict situations to arise. Analysing the respondents’ responses, it becomes clear that conflict situations are related to the transfer of conflicts onto disabled people, therefore they usually feel at fault in conflict situations not only in NGOs, but also in other institutions. Kepalaitė (2008) indicates that not only the lack of a dialogue, but also the lack of power may be the obstacle to disabled people in taking constructive decisions. With reference to the data obtained in the research, we may state that conflict situations stimulate the further passiveness of disabled people. This demonstrates that disabled people feel weak and without power to deal with their problems with public authorities.

Empowering NGO factors directed towards the development of a dialogue, involving disabled people in the processes of problem solving

In order to answer the problem posed by the research, empowerment was central to the disabled people involved in the process of

decision making. The research data presented indicates the support to a person representing and solving his/her problems as well as the involvement of the members of NGOs (see Table 2).

Table 2

Factors Empowering the Process of Decision Making in Disabled People Participating in the Activities of NGOs (N = 16)

Category	Illustrated statements	Frequency of statements
Support to a person representing and solving personal problems	<p>“It is important to me that the organisation is a real support to a human being”; “The president of disabled people suffered a fire, so I brought some pie to her” “It is very pleasing that you may help to a disabled person, that they can feel such support, it is really pleasing to reduce at least some pain”; “We refer on the knowledge of each other about diseases in order to feel better, it is the best support”. “We feel that Žakaris represents. He represents us a lot” “Well, a chairwoman represents traditionally, when she goes to the elder to ask for a bus, it is some support to our needs”. “Our chairwoman represented, helped, when we had to manage documents”; “Well, not traditional representation, when we needed money for tuition fee”. “The organisation defended a disabled person. He had to get the group I, but got the group III, but this person is a half dead, he hardly walks. We wrote complaints to health services”. “So now it’s a bit better, really, when there is Žakaris, our rights are efficiently defended, he is our representative it was immediately felt”. “The organisation struggles for privileges, advantages and exemptions to us, which we need; we feel the support of our organisation of disabled people”. “Lots of thanks to the Association of Disabled Persons, which helped me personally to integrate into the society”.</p>	23
Ability of people with disabilities to cooperate in NGOs	<p>“Disabled people smile more and with more gladness, if we are always going to meet together”; “Our target is to bring together an organisation with groups”. “We are disabled, physically handicapped people, therefore we pursue to band together and it is necessary to us”; “Anyway, we need to unite in order to perform activities in an organisation”; “Only integration into society, trooping together will make us a bit more similar to healthy people”. “We join ourselves with others, in connection with other disabled people”. “We feel safe in a group, nobody will laugh at us”; “We feel positively, when we all together”; “The organisations of disabled people are their unification into associations. Other associations also organise various cultural events, where we can meet”. “I am happy that I troop together so many disabled people”. “It is good that we band together in the association of disabled people, whereas I fell freedom and democracy there”.</p>	16
Dialogue oriented towards decision taking and by the members of NGOs and their activation	<p>“As I think, a disabled person is the first one, who has to start to do something, he or she must be active, involve everywhere himself or herself”. “The dialogue of disabled people may change lots of things positively in the organisation in future”. “It is necessary to be able to persuade authorities that there has to be a person, as I say, to work actually, to represent the organisation of disabled people, intellectual potential and activeness are necessary”. “Perhaps everything starts from the fact that we have a representative as a chairman, who, however, goes to talk with authorities, who often applies to authorities, and thus authorities get to know about the presence of such a disabled person”. “I always take decisions independently, I don’t allow anybody else to do this for me, maybe I am active and get involved myself, we all just have to talk”. “Parents, who bring up a disabled child, must themselves show more initiative, get more involved into decision making”; “It is necessary that disabled people would go to fight for themselves, of course I understand that sometimes it hard due to their disabilities, but if we were all together, it would be easier to make influence on authorities”; “Disabled people should be more often invited in order to tell to authorities what we need”.</p>	12
Efficient organising of the work activities of NGOs contributing to the activities of NGOs	<p>“I invite disabled people to come, I agitate to support our organisation, two percents are good, then we may efficiently develop activities”; “More efficient finding of concerts, we need to organise, where we can give a concert, where we can get charity”. “I write a project for computer course, in order to train, it was necessary to organise”; “I contribute to bands, my person songs were recorded”. “Certainly, also organising concerning the supply of social services to disabled people”. “Here, lots of things are told by the life experience of an ordinary disabled person, therefore I wish to be useful in the organisation”. “My contribution into the activities of the association is landscaping; we have a nice rock-garden”; “A contribution is that you bring your ideas to the organisation, when you come here”; “I contribute with my work and then I feel needed”.</p>	10

Continuation of the table 2

Responsibility of disabled people in the activities of NGOs	“Disabled persons could be a bit more responsible”; “I am a member of a board, thus I carry responsibilities”; “It is very responsible to give information to disabled people, how will you convey it to the disabled?”; “I provide a service to disabled people, it is a very responsible work”; “It is good that I have the education of a kinezitherapist and can responsibly help to disabled people, here we have lots of fitness devices”; “I was elected to the board to organise sports activities for disabled people, hence such are my responsibilities”; “I am an ordinary member here, but if any problem incur or it is necessary to organise a festival, I am responsible for that”.	8
Fostering of disabled persons’ dignity in the activities of NGOs	“I feel huge respect in our association, and this makes me feel a respectful person”; “I somehow feel here like a human being, because this environment of disabled people encourages me to feel dignified”; “In the activities of disabled people, simple values of a disabled person are appreciated, and they are real”; “I may bravely say that, when I became disabled, I feel a dignified person, I am not respected in society, but here I am respected”. “They do not allow you humbling yourself, I am somehow special”.	5
Development of the new activities of NGOs	“It is necessary that disabled people would themselves develop new activities”; “It would be more favourable to the organisation that we would take decisions together, especially concerning new activities”; “When we started new activities in our organisation, lots of disabled people not only got involved, but they also had their own opinion and solutions how to make them, they all were creative”; “When I come, I always thing various new activities, and then I don’t manage to be in time anywhere”.	4
Voluntary work of disabled people in NGOs	“If you wish to achieve something in your organisation, you have to work voluntarily yourself, to donate your time for the work”; “All of us in the organisation mostly work voluntarily but honestly”.	2
Total of statements:		80

The most important positive empowering factor of NGOs involving disabled people in the process of problem solving, which is perhaps the most essentially seen by the disabled people, is the support to the person representing and solving personal problems. The support to a person in NGOs is the prime direction of the activities of NGOs. Disabled people envisaged that in the future it is expected that NGOs will solve personal problems of disabled people and the disabled people will get more involved in the processes of problem solving. Resource mobilisation to increase the benefits of action is seen as the activation for motivation and cooperation. Such benefits are received by all cooperating participants of the activities of NGOs (Ruškus, Mažeikis, 2007). On the basis of the data analysis the most significance to cooperation in the activities of NGOs was the aim for empowerment and a dialogue oriented towards the involvement of disabled people in the process of problem solving. It is probable, that the need for such dialogue is important to disabled people, because they have lived for so long in social exclusion and felt insufficiently represented by the authorities. The involvement of disabled people in the processes of problem solving makes the activities of NGOs more effective, demonstrating that disabled people can take responsibility and are able to take decisions on their own behalf.

Responsibility is related to those disabled people, who have particular obligations in NGOs. It is obvious that disabled people, who participate more actively in problem solving, are more involved in the activities of NGOs. Involvement in the processes of problem solving has a wider and deeper meaning, where the dignity of these disabled people is fostered. Research performed by Gerulaitis, Gudiničius et al. (2011) confirmed that NGOs became a significant public power helping to ensure human dignity. This enables the more effective development of new activities of NGOs and the implementation of ideas. However, as it was noticed by the respondents, voluntary work in the activities of NGOs is also important.

Conclusions

1. The scientific literature review demonstrated an analysis of the most frequent involvement of disabled people in the processes of problem solving, through the prism of the concept of empowerment. A qualitative research approach was used, and factors activating the participation of disabled people in the activities of NGOs were determined. Such factors, notwithstanding their ambivalence, encourage disabled people to participate

- actively in the activities of NGOs as well as in the processes of problem solving.
2. The following factors limiting the decision taking by disabled people in the activities of NGOs were determined: the bureaucracy of the representative of authorities who form social policy, negative public attitudes to the members of NGOs, the authorities' lack of social sensitivity to disabled people, the negative experiences of disabled people participating in the activities of NGOs, the passiveness of disabled people and the lack of motivation participating in NGOs, the lack of the powers of disabled people, the transfer of conflicts to the disabled members of NGOs, and the dissociation of disabled people from the activities of NGOs. These factors were understood by the members of NGOs and the respondents of the research, as negative, determining their limited participation in the process of decision making.
 3. Informants actualised factors that helped to participate in decision making through participating in the activities of NGOs: supporting people to represent and solve personal problems; the ability of disabled people to cooperate in NGOs; a dialogue oriented towards decision making by the members of NGOs and the activation of such decisions; the efficient organising of the work activities of NGOs and the responsibility of disabled people in the activities of NGOs.

Literature

1. Amin, P. M., Naqshbandi, M. M. (2013). Issues pertaining to families of disabled children in Kashmir. *International NGO Journal*, 8 (4), 86–93.
2. Berger, K. B. (2005). Power Over, Power With, and Power to Relations: Critical Reflections on Public Relations, the Dominant Coalition, and Activism. *Journal of Public Relations Research*, 17 (1), 5–28.
3. Bučinskis, A., Raipa, A. (2001). Piliečių dalyvavimo ir valdžios institucijų veiklos sąveika. *Tiltai*, 4 (17), 1–8.
4. Donaldson, L. P. (2004). Toward Validating the Therapeutic Benefits of Empowerment – Oriented Social Action Groups. *Social Work with Groups*, 27 (2/3), 159–175.
5. Gailienė, I. (2007). Neįgaliųjų nuostatų į negalę ir į neįgaliuosius semantinis turinys. *Specialusis ugdymas*, 2 (17), 8–18.
6. Gerulaitis, D., Gudiničius, B., Jurevičienė, M., Radzevičienė, L., Baranauskienė, I. (2011). Neįgaliųjų sveikatinimo lūkesčių tenkinimas NVO veiklose. *Visuomenės sveikata. Sveikatos mokslai*, 1, 3837–3842.
7. Godvadas, P. (2008). Egzistencinė filosofija ir socialinis darbas bendruomenėje. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, 1 (1), 9–20.
8. Kepalaitė, A. (2008). Socialinių pedagogų subjektyvaus patyrimo apie konfliktines situacijas analizė. *Specialusis ugdymas*, 2 (19), 59–66.
9. Kiaunytė, A., Puidokienė, D. (2011). Dialogas kaip ugdomasis susitikimas socialinio darbo kontekste. *Acta paedagogica Vilnensia*, 27, 124–138.
10. Kreisberg, S. (1992). *Transforming power: domination, empowerment and education*, Albany: State University of New York Press.
11. Kviessienė, G., Kviesska, V. (2012). *Socialinės partnerystės įtaka inovacijoms*. Monografija. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas.
12. Lunenburg, F. C. (2010). The Decision Making Process. *National Forum of Educational Administration and Supervision Journal*, 27, No. 4, 1–12.
13. Masiulis, K. (2006). Valdžia, partijos, savivalda ir demokratija. In S. Puškorius (Ats. red.), *Savivaldos institucijų socialinis politinis veiksmingumas* (p. 300–312). Vilnius. Mykolo Romerio universiteto leidybos centras.
14. Mažeikis, G. (2012). *Po pono ir tarno: lyderystės ir meistrystės dialektika*. Monografija. Kaunas.
15. Mažeikis, G. (2006). Socializacijos vaidmenys ir individuacijos modeliai. *Mokytojų ugdymas*, 6, 81–101.
16. Radzevičienė, L., Gerulaitis, D., Gudiničius, B., Jurevičienė, M., Beneševičiūtė, I. (2010). NVO veiklų susijusių su neįgalių asmenų kooperavimosi galimybėmis, kryptingumas. *Specialusis ugdymas*, 2 (23), 56–67.
17. Rappaport, J. (1987). Terms of Empowerment/Exemplars of Prevention:

- Toward a Theory for Community Psychology. *American Journal of Community Psychology*, Vol. 15, No. 2, 121–148.
18. Ruškus, J. (2008). Buvusių nuteistųjų socialinės reintegracijos būklės ir gairės. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, 1(1), 53–70.
 19. Ruškus, J., Daugėla, M., Žukauskas, S., Blinstrubas, A., Šaparnis, G. (2007). *Aukštasis mokslas ir studentai, turintys negalę: būklės ir galimybių tyrimas*. Mokslo studija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
 20. Ruškus, J., Mažeikis, G. (2007). *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritinė patirties ir galimybių refleksija*. Monografija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
 21. Sadan, E. (2004). *Empowerment and Community Planning: Theory and Practice of People -Focused Social Solutions*. Tel Aviv: Hakibbutz Hameuchad Publishers.
 22. Sutton, C. (1999). *Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
 23. Šilinskytė, A. (2013). Nevyriausybinių organizacijų vaidmuo ir veikla Lietuvoje. *Viešoji politika ir administravimas*, T. 12, Nr. 2, 326–338.
 24. Žydžiūnaitė, V., Lepaitė, D., Cibulskas, G., Bubnys, R. (2012). *Savaiminis mokymasis darbo aplinkoje: bendrosios kompetencijos vystymosi kontekstualumas*. Šiauliai: Šiaulių kolegijos leidybos centras.
 25. Žydžiūnaitė, V. (2007). *Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos*. Mokymo priemonė. Kaunas.
 26. Žydžiūnaitė, V. (2002). Įgalinimas kaip slaugytojų kompetencijų vystymo dimensija. *Specialusis ugdymas*, 1 (6), 112–122.

Received 2013 10 25